

IV.

KÖNYVTÁR- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

A magyar papírtörténeti irodalom bibliográfiája

FAZAKAS JÓZSEF

Mintegy fél évszázaddal ezelőtt, 1907-ben, egy nagyigényű és igen nagy jelentőségű munka jelent meg az európai könyvpiacra, a genfi Charles-Moïse Briquet *Les filigranes*¹ c. négykötetes műve, amelyre az európai tudományos életnek úgyszólván valamennyi jelentős köre felfigyelt. A munka szerzője, aki ekkor már kiváló és elismert szakértője volt a vízjegykutatásnak és a papírtörténetnek, terjedelmes és részletes lexikális munkát adott a különböző tudományok kutatóinak kezébe, értékes segédeszköz gyanánt. A történelem, az irodalomtörténet és a többi rokontudomány művelői örömmel fogadták ezt az igen jól használható munkát, felfigyeltek a már hosszabb ideje virágzó új tudományágra és ettől kezdve komolyan számolni kezdtek vele, hiszen Briquet nagy műve végre mindenki számára világossá tette, hogy a papírtörténet és a vízjegykutatás hasznos segítőtársává vált a többi tudománynak, főleg a humanioráknak. Ma már senki előtt sem kétséges, hogy a régi papirosokban rejtőző ökörfejes, mérleges, sasos vagy koronás vízjegyek ismerete sok esetben jelentős segítséget nyújt egy keltezetlen kézirat, impresszum nélküli nyomtatvány vagy töredék meghatározásában. A vízjegykutatás és a papírtörténet Briquet fellépése után komoly és tekintélyes tudománnyá fejlődött, ma már nagy irodalma van és segédtudományi jellege mellett a gazdaságtörténet külön ágaként is virágzik.²

Hazánkban napjainkig — sajnos — nagyon kevés figyelmet fordítottak erre a kutatási területre. A múlt század derekán Kemény József, századunk elején pedig Szőnyi I. László méltatta nagyobb figyelemre a papírtörténetet. Szőnyi különösen nagy gonddal és alaposággal gyűjtötte a magyar levéltárak régi anyagában található vízjegyeket. Nagy gyűjteményéből — sajnos — csak a XIV. századi vízjegyeket adta ki. A mai kutatás kettős célt lát maga előtt: vizsgálat tárgyává kívánja tenni egyrészt a régi korokban Magyarországon kézírásra vagy nyomtatásra használt külföldi és hazai eredetű papirosokat, másrészt könyvtári és főleg levéltári kutatásokat óhajt végezni abból a célból, hogy feltárja a magyarországi papírhasználat és papírgyártás régi történetére vonatkozó, ma még nagyrészt ismeretlen adalékokat. Ez a kutatás folyik, itt-ott eredményei is vannak már, de mivel csak egy-két kutató szánta rá magát az úttörés fáradságos munkájára, jóformán még csak kezdeti stádiumban van. E kettős irányú kutatás alapján lehet csak megírni a magyar papírtörténet kisebb-nagyobb fejezeteit, egyes korok papírbehoza-

taláról, egyes intézmények vagy egyes nyomdák papírhasználatáról, egyes papírmalmokról, bizonyos korok vagy tájegységek papírgyártásáról stb. Ezek után kerülhet csak sor a magyarországi papírtörténet részletes megírására, illetőleg a magyarországi vízjegyek kritikai kiadására.³

Alapvető munkák elvégzéséről lévén szó, a kutatás megkönnyítéséhez akartunk hozzájárulni akkor, amikor a papírtörténetre vonatkozó magyarországi nyomtatott irodalom elszórt adalékait összegyűjteni igyekeztünk. Minthogy a magyar szakirodalom nagyon csekély és mivel a papírtörténet nálunk nagyobbára csak a többi tudományok részeként jelent meg tudományos formában, szükségesnek látszott minden olyan könyvet és folyóiratcikket figyelembe venni, amely — ha mellékesen is — de mégis adalékot nyújtott tárgykörünket illetően. Bibliográfiánk így főleg adalék-irodalom. Mivel rejtett irodalmat igyekszik feltárni, természetesen nem lehet teljes, de — úgy véljük — mégis hasznos lesz, mert a fontosabb adalékokat nagyobbbrészt közölve, felhívja a figyelmet a hasonló természetű munkák további tanulmányozására és az itt feltárt adatokkal máris segítséget nyújthat a papírtörténet és a vízjegykutatás eredményeit felhasználni kívánó tudós, valamint a szakkutató számára.

Kutatóink nem nélkülözhetik természetesen a magyarországi papírgyártásra és papírhasználatra vonatkozó külföldi szakirodalmat sem, amelynek az összegyűjtése szintén kívánatos volna. Ez azonban már egy további feladatot, egy újabb bibliográfiát jelent. Itt csak a magyarországi irodalmat kívánjuk adni, tekintet nélkül arra, hogy általános érdekű vagy csak magyar vonatkozású cikkekről vagy adalékokról van szó. Bibliográfiánk egyébként csak a régi papírkészítő eljárások korára terjed ki s így csupán a kézi merítésű papír gyártására és használatára vonatkozó irodalom összegyűjtését tűzte ki feladatául.⁴

Jegyzetek.

1. Briquet, C. M.: *Les filigranes*. Dictionnaire historique des marques du papier, dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Tomes 1—4. Paris, [Genève] 1907. (16 000 vízjegy-ábrával.)
2. A vonatkozó szakirodalmat l. *Briquet i. m.* VIII—X. lapján, ennek kiegészítését pedig az alábbi kiadványban: „*The Briquet album*. A miscellany on watermarks, supplementing dr. Briquet's „*Les filigranes*”, by various paper scholars.” Hilversum 1952, The Paper Publications Society. (Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia. 2.) — Még *Briquet* nagy művének megjelenése előtt napvilágot látott, de a maga korában nagy jelentősége dacára nem vált eléggé közzismertté *Lihacsev*, N. P.: *Paleograficeszkoe znacsenie bumazsnüh vodjanüh znakov* c. háromkötetes nagy vízjegy-lexikona, amely 4258 vízjegy leírását és ábráját tartalmazza (S.-Peterburg 1899.).
3. Vö. *Schulte*, Alfred: *C. M. Briquet's Werk und die Aufgaben seiner Nachfolger*. (L. a már idézett *The Briquet album* c. kiadvány 49—54. lapján.)
4. Legyen szabad itt hálás köszönetemet kifejeznem *Bogdán* István, kedves papírtörténész kartársamnak, aki számos adalékra volt szíves felhívni a figyelmemet.

ÁBEL Jenő:

A bártfai Sz.-Egyed temploma könyvtárának története.

Budapest 1885. 206 l.

118. l.: adatok a XVI. századi erdélyi és bártfai papírgyártásról.

ADALÉK a hazai papírárakhoz a középkorban.

(Magyar Könyvszemle. 1880. 391. l.)

Nagyszebeni papírárak 1494—1508 között.

BALLAGI Aladár

A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877.

Budapest 1878. 248 l.

A magyarországi papírhasználat és papírgyártás történetéről: 31—32., 97—98., 135., 139., 140., 141., 142., 154., 213—217. l.

BARANYA multja és jelenje. Szerk. Várady Ferenc. 1—2. köt.

Pécs 1896—1897.

1. köt. 627. l.: a „Papír-ipar” c. kis fejezet, Kovács Istvántól, a pécsi, hirdi és pécsváradi papírmalmokról,

BARTHOLOMAEIDES, Ladislaus:

Inclyti Superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia
historico-geographico-statistica.

Leutschoviae 1806—1808. [4], VIII, 782 [2] l.

383—385. l.: a Gömör-megyei papírmalmokról és papírkészítésről.

BARTSCH Eduárd:

Sáros megye helyirata.

Eperjes 1846. 61 l.

44—45. l.: a működő papírmalmokról.

BOGDÁN István:

A diósgyőri papírmalom alapítása 1802-ben.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1955. 7. évf. 364—366. l.)

Az első diósgyőri vízjegy eredeti nagyságú ábrájával.

BOGDÁN István:

A diósgyőri papírmalom alapítási kísérlete 1773-ban.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1955. 7. évf. 218—221. l.)

Illusztrációkkal, de vízjegyek nélkül.

BOGDÁN [István]:

Eckzier-Wasserzeichen. Wisso Weiss.

(Papíripar. 1959. 3. évf. 90. l.)

Ismertetés Wisso Weiss sarokdész-vízjegyekről írt tanulmányáról.

BOGDÁN István:

Az első magyar papírmalmok. Adalék a XV—XVI. századi magyar papírkészítés történetéhez.

(Papíripar. 1959. 3. évf. 67—73. 1.)

7 vízjegyábrával és egy rostfényképpel.

BOGDÁN István:

Papír- és nyomdaipari történeti emlékeink védelme.

(Papíripar. 1957. 1. évf. 146—149. 1.)

Tájékoztató cikk egy papír-, nyomda- és írószéripari múzeum létesítése tárgyában.

[BOGDÁN István]:

A Papír-, Nyomda- és Írószéripari Múzeumi Bizottság hírei.

(Magyar Grafika. 1959. 3. évf. 223—224. 1.)

A megálapítandó múzeumról.

BOGDÁN István:

Papírgyártás 200 év előtt.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1955. 7. évf. 263—267. 1.)

Az Osztrák-Magyar Monarchia tartományai számára 1754-ben kiadott papírkészítési rendelet részletes ismertetése.

BOGDÁN István:

Papíripari találmányok 1750—1830.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1956. 8. évf. 125—129. 1.)

Az Osztrák-Magyar Monarchia papírgyártásának fejlődése a megjelölt időben. — Illusztrációkkal, köztük a nagyszzebeni papírmalom 1771. évi vízjegyének ábrájával.

BOGDÁN István:

Papíripari találmányok a XIX. század második felében.

1. Nyersanyag, eljárás. 2. Gépek, készülékek, eszközök.

(Papíripar. 1958. 2. évf. 34—38. 1. és 1959. 3. évf. 27—31. 1.)

1. ábrával.

BOGDÁN István:

Papírkészítő mesterek és legények a XVIII. században.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1956. 8. évf. 189—196. 1.)

Az Osztrák-Magyar Monarchia papírkészítőinek életéről. Egy magyarországi vízjegy ábrájával és más illusztrációkkal.

BOGDÁN István:

A pécsi papírmalom.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1955. 7. évf. 70—72. 1.)

A XVIII. században létesült pécsi papírmalom története. Illusztrációkkal, köztük 7 vízjegy ábrájával. A bevezetésben a magyar papírgyártás történetét is összefoglalja.

BOGDÁN István:

XIX. századi vízjeleink.

(Papíripar. 1957. 1. évf. 23—30. 1.)

22 db XIX. századi, főleg a század első negyedében használt magyar vízjegy pontos leírásával és a leírt vízjegyek ábrájával.

BOGDÁN István:

Vízjelek és vízjelkutatás.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1956. 8. évf. 25—28. 1.)

A vízjegy-kutatás általános és magyarországi feladatairól, 11 db, középkori magyar oklevelekben talált vízjegy ismertetésével és ábrájával.

A BRASSÓI papírmalom eladása 1568-ban.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1898. 5. évf. 91—92. 1.)

Egy német nyelvű okirat szövegkiadása.

BUCHHOLZ, Jakob:

Abermalige Reise in die Karpatischen Gebirge...

(Ungrisches Magazin. Pressburg. 1787.4. Bd. 3. Stück, 257—291. 1.)

281. 1.: az alsóruzsbacki papírmalomról,

BUJDOSÓ, Valentinus:

Magyar levél a Fekete-tenger mellől, 1562.

(Századok. 1875. 9. évf. 572—573. 1.)

573. 1.: a levél vízjegyének leírása, ábra nélkül.

BUNYITAY VINCE:

A Kis-Zsenyey báró Sennyey-család levéltára.

(Századok. 1873. 7. évf. 242—265. 1.)

262. 1.: egy erdélyi vízjegy leírása egy 1648-beli levél papirosáról. Ábra nélkül.

CORNIDES Dániel:

Wenn das itzt übliche aus zerstossenen und zerstampften Haderlumpen gefertigte Papier in Ungern aufgekommen sey?
(Ungrisches Magazin. 1781. 1. Bd. 129—141. 1.)

A magyarországi papírbehozatal kezdetéről és röviden az első magyar papírmalmokról.

CSACSOVSZKY László:

A diósgyőri papírgyár fejlődése és a magyar papíripar.

(Papír- és Nyomdatechnika. 1949. 1. évf. 6—7. 1.)

Egy vízjegy-ábrával.

CSAPLOVICS, Johann von:

Gemälde von Ungern. 1—2. Teil.

Pesth 1829. 2 köt.

2. köt. 65., 68., 71., 72. l.: adatok a magyar papírgyártásról.

CSÜRÖS Ferenc:

A debreceni városi nyomda története. (1561—1911.)

Debrecen [1911.] 504 l.

69., 187. és 349—352. l.: a nyomda papírbeszerzésével kapcsolatos adatok és okmányok.

DANKANITS Ádám:

Adalék a felenyedi papírmalom történetéhez.

(Magyar Könyvszemle. 1959. 75. évf. 283—287. l.)

DESSEWFFY Emil:

A magyar vám és kereskedési ügy ...

Pest 1847. XVI, 157 [1] l.

64., 146. és 151. l.: papír- és rongybehozatal és kivitel 1844—1845-ben.

DÉZSI Lajos:

Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században.

Budapest 1899. 332 l.

(Magyar Történeti Életrajzok. 32—33.)

144—146. l.: Misztótfalusi Kis Miklós könyvnyomdász tervei papírmalom felállítására Erdélyben, a XVII. század végén.

DURAND Félix:

A papiros.

(Tíz írás a nyomdászatról. Budapest 1942. 85—115. l.)

87—94. l.: a papiros történetéről általában, kevés magyar vonatkozással. — Különnyomatként, önállóan is megjelent.

DURAND Félix:

A papiros és annak gyártása.

Budapest 1937.

4—14. l.: a papiros és a többi íróalapot rövid története, csekély magyar vonatkozással.

ERDÉLY ipari, kereskedelmi és foglalkozási statisztikája 1839-ből. — Privat Industrie, Fabriken und Gewerbe in Siebenbürgen im Jahre 1839. Közli: Sz.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1897. 4. évf. 365—371. l.)

Adatok a papíriparról.

ERDÉLYI fejedelmi uradalmak személyzete és járandósága 1692-ben.
(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1899. 6. évf. 178—184. l.)
184. l.: a görgényszentimrei papiroscsináló legények járandóságáról.

ERDÉLYI János:

Nemzeti iparunk. Bőv. s jegyz. kísérvé kiad. Fényes Elek. 2. kiad.
Pest 1846. [10] 424 l.
172—173. l.: a korabeli magyar papírkészítésről.

[**FARKAS** Ferenc]:

Papirosanyag- és papirosgyártás.
Budapest 1901. 139 l.
(A magyar korona országainak gyáripára az 1898. évben.
Szerk. Szterényi József. 13. füz.)
10—15. l.: adatok a régi magyar papírgyártás történetéhez.

FAZAKAS József:

A sárvár-újszigeti nyomda papirosai.
(Magyar Könyvszemle. 1957. 73. évf. 116—135. l.)
Klny.-ban is megjelent, az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 39. szá-
maként. — A XVI. századi sárvár-újszigeti nyomda által használt külföldi
eredetű papirosokról. 23 eredeti nagyságú vízjegyábrával.

FEJÉRPATAKY László:

Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Közli — —
Budapest 1885. XIII, [3] 682 [2] l.

A tárgymutató „papiros” címszó alatt 24 elszórt adatra utal, amelyek közép-
kori magyar papírbeszerzésekre vonatkoznak.

FÉNYES Elek:

Magyarország geographiai szótára. 1—4. köt.
Pest 1851.

Az egyes helységek leírása során a papírmalmokról is megemlékezik. Ld. a
köv. lapokat: 1. köt. 28—29., 96—97., 103., 125., 156., 166., 191—192., 250.,
261—264., 272., 276., 289.; 2. köt. 15., 84., 123., 129., 170—171., 183—184., 197.,
233., 252., 262—263.; 3. köt. 20., 30., 46., 51., 121., 134., 143., 157., 160., 161.,
193—194., 199., 208—210., 221., 236., 276., 286., 298., 304—305.; 4. köt. 19., 34.,
73., 142., 197., 198., 204., 220., 288., 309., 323—324., 327. l.

FÉNYES Elek:

Magyarország statisztikája. 1—3. köt.
Pest 1842—1843.

1. köt. 208—209. l.: a magyar papírgyártásról, az üzemben levő papírmalmok
felsorolásával.

FERDINANDY Gejza:

Papirosgyártás.

Budapest 1948. 736 l.
(Ipari szakkönyvtár. 128—143.)

5—29. l.: a papiros története; 30—39. l.: a magyar papiros-ipar fejlődése (a fejezet eleje). — Képekkel és műszaki ábrákkal.

FITZ, Josef:

Andreas Hess, der Erstdrucker Ofens. Auszug aus einer ungarischen Monographie.

Budapest 1932. 11 l.

5. l.: az 1473 kör. megjelent első magyarországi nyomtatványok papirosairól. — Vízjegyábrák nélkül.

FITZ, Josef:

Andreas Hess, der Erstdrucker Ungarns.

(Gyoma 1937.) [2] 16 [4] l., 7 t.

Kivonat a szerzőnek Hess Andrásról írt magyar nyelvű monográfiájából. (Az 1932. évi német nyelvű kivonattal nem azonos.) — 6. l.: az 1473. kör. megjelent első magyarországi nyomtatványok papirosairól. — 4 vízjegy-ábrával.

FITZ József:

Hess András, a budai ősnymodász.

Budapest 1932. 195 l.

83—92., 132—134., 138—139., 143—145., 165., 167., 169. és 180—183. l.: az 1473 körül megjelent első magyarországi nyomtatványok papirosairól, amelyek szerző feltevése szerint magyar gyártmányok. — 174. l.: a vízjegyek fontossága az ősnymtatvány-kutatásban. — 7 vízjegy-ábrával.

FITZ József:

A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. I. A mohácsi vész előtt.

Budapest 1959. 258 l.

15—16., 105—108., 117—119., 126—127., 132—133., 137. és 138. l.: a Magyarországon készült ősnymtatványok papirosairól és a szerzőnek a magyar papírgyártás kezdeteire vonatkozó feltevéséről. — 51. l.: bibliográfiai adatok. — 7 vízjegy-ábrával.

FITZ József:

A vándornymodák.

(Magyarságtudomány. 1943. 2. évf. 13—35. l.)

22. l.: adalék a XVI. századi magyaróvári és debreceni nyomdában használt papirosokról.

FREUND Jenő:

Papiros a grafikában.

Budapest 1927. 100 l., 104 mell.

13—15. l.: a magyarországi papírhasználat és papírgyártás történetéről. —
16 magyar vízjegy ábrájával.

FUTÓ Mihály:

A magyar gyáripár története. 1. köt.
Budapest 1944. 468 l.

20., 68—69., 103—104., 156—157., 179., 230—231. és 310—311. l.: a régi magyar
kézimerítésű papírgyártás története az egyes korokban.

GARAS Klára:

Magyarországi festészet a XVII. században.

Budapest 1953. 206 [2] l., LII t.

(Magyarországi barokk festészet. 1.)

101., 107., 141—142. l.: Spillenberger János kassai papírmalmáról (1638—1640.).

A GREIZI papírmúzeum.

(Papíripár. 1959. 3. évf. 13. l.)

A Német Demokratikus Köztársaságban megnyílt Német Papírmúzeumról,
amelynek Karl Theodor Weiss nagy vízjegy-gyűjteménye vetette meg az
alapját.

GULYÁS Pál:

A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.

Budapest 1931. [6] 272 l.

69., 174. és 242. l.: nyomdai papirosaink külföldi forrásairól; 242. l.: a brassói
papírmalomról.

GYALUI Farkas:

Adatok a könyvnyomtatás történetéhez Magyarországon.

(Magyar Könyvszemle. 1902. U. F. 10. köt. 61—91. l.)

72. l.: a XVI. századi debreceni és magyaróvári nyomdák papirosairól. —
Egy vízjegyábrával.

HAAS Mihály:

Baranya. Emlékirat.

Pécs 1845. 350 l.

13. és 70. l.: az 1750-ben alapított pécsi papírmalomról, valamint a hirdi és
pécsváradi papírmalmokról.

HAIN Gáspár

Lőcsei krónikája. Kiad. Bal Jeromos, Förster Jenő és

Kauffmann Aurél.

Lőcse 1910—1913. XII, 558 [2] l.

A XVII. század nyolcvanas éveiből származó alábbi kézirat tudományos
szövegkiadása: Zipserische oder Leütschaverische Chronica... Zusammen
getragen... von — —. — 47. l. (az eredeti lapszám szerint 56.): egy 1530-ban
leégett lőcsei papírmalomról. — 150. l. (az ered. lapsz. szerint 216.): a Lőcse vá-

rosához tartozó Teplicen, 1613-ban felállított papírmalomról. — 226. l. (a kéziratban 374. l.): jövedelem a papírmalomból 1646-ban.

HELTAI Gáspár:

A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus. (Az 1552. évi kiad. hasonmása.) (Sajtó alá rend. Stoll Béla.)

Budapest 1951. XXXIII [1] l., [95] lev.

X. lap: a kolozsvári, 1560-as években létesült Heltai-féle papírmalomról.

HEREPEI János:

Hol volt a gyulafehérvári academicum collegium papirosmalma? (Magyar Könyvszemle. 1957. 73. évf. 364—368. l.)

A felenyedi papírmalomról.

HORNYÁNSKY Victor:

Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn...

Pest 1858. [6] 420 l.

2., 38., 44., 55., 87., 89., 91., 99., 102., 127., 180., 257., 264., 265., 329., 337., 374. l.: adatok a korabeli magyarországi papírmalmokról.

HORVÁTH Mihály:

Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt.

Buda 1840. XIV. 390 l.

31., 145. és 313. l.: adatok a magyar papírgyártás történetéhez.

HUBAY Ilona:

Missalia Hungarica. Régi magyar misekönyvek.

Budapest 1938. 105 [3] l.

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. 5.)

A XV. és a XVI. században külföldön nyomtatott magyar misekönyvek bibliográfiai leírása során a nyomtatványok papirosaira is utal, megadva a Briquet-számokat, a Briquet-ben nem szereplő vízjegyek ábráit pedig közli (33 vízjegy-ábra).

HUNFALVY János:

Európa államainak rövid statisztikája.

Pest 1868. [2] 308 [4] l.

37., 106—107., 156., 200., 238., 239., 246. l.: papírgyártás Európa különböző országaiban.

HUNFALVY Pál:

A magyar—osztrák monarchia rövid statisztikája.

Budapest 1874. VIII, 288 l.

121—124. l.: a korabeli magyar és osztrák papírgyártásról és papírkereskedelemlről.

HUNFALVY János:

Az osztrák birodalom rövid statisztikája, különös tekintettel a magyar államra.

Pest 1867. [8] 215. [1] l.

94—95. l.: a korabeli papírgyártás Ausztriában és Magyarországon.

IVÁNYI Béla:

Göncz szabadalmas mezőváros története.

Karcag 1926. [4] 202. [4] l.

(A debreceni Tisza István Tudományos Társaság honismeretítő bizottságának kiadványai. 2. köt. 2—3. füz.)

116. l.: a XVI. század végén működött vizsolyi nyomda által használt papiros eredetéről.

IVÁNYI Béla:

Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században.

(Magyar Könyvszemle. 1911. Új folyam, 19. köt., 132—146., 215—226. és 301—318. l.)

136—146., 215. és 309. l.: papírhasználat Eperjesen a XV—XVI. században, számos levéltári adatközléssel.

IVÁNYI Béla:

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331—1600. Budapest 1937. 135 l.

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. 4.)

Levéltári adatgyűjtemény, amelyben elszórtan számos adat van a régi magyar papírbeszerzésről és papírgyártásról. — Előbb folytatásokban közölte a Magyar Könyvszemle: 1929. U. F. 36. köt. 33—48., 193—208. l.; 1930. U. F. 37. k. 113—128., 296—302. l.; 1931. U. F. 38. k. 60—63. l.; 1932/34. U. F. 39. k. 13—88. l.

IVÁNYI Béla:

Lőcse városának lakói és azoknak vagyonossága 1542-ben.

(Közlemények Szepes vármegye múltjából. 1909. 1. évf. 158—169., 224—236. l.)

224. és 235. l.: említés egy papírgyártó özvegyéről.

IVÁNYI Béla—GÁRDONYI Albert:

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. A tárgyi emlékek ismertetésével kieg. szerk. Czakó Elemér.

Budapest (1927). 202 [2] l.

61—65. és 157—158. l.: a bazini, lipótszentmihályi, znióváraljai és körmöcbányai papírmalmokról, továbbá a XIX. szd. elején Ausztriából behozott papirosról. — 8 magyar vízjegy és 2 címke ábrájával (46., és 158., ill. 46. és 160. l.)

JAKUBOVICH Emil:

A bőrhártya és papiros a XIV. században.
(Magyar Könyvszemle. 1922. U. F. 29. köt. 223. l.)
A pergamenhez való konzervatív ragaszkodásról.

JALSOVICZKY GÉZA:

A papirosgyártás és a hozzávaló gépek.
Budapest 1909. 200 l.

1—5. l.: a papírkészítés régi módjáról (3 ábrával).

JEDLICSKA Pál:

Kiskárpáti emlékek Vöröskötől Szomolányig.
Budapest 1882. 590 l.

153. l.: az 1837-ben alapított ompitali papírmalomról.

KARLOVSZKY Endre, K.:

Erdély ipara a XVIII-ik század végén.
(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1896. 3. évf. 217—257. l.)

230. l.: „Papír-ipar”. A Fogaras-vidéki papírmalmokról.

KARLOVSZKY Endre, K.:

Magyar gyár- és kézműipar 1771—74-ben.
(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1896. 3. évf. 1—64. l.)

62. l.: „Papír-ipar.” A Bars-, Nyitra- és Zólyom-megyei papír-malmokról;
továbbá papirosfestőkről és kártyakészítésről.

KATONA Kálmán:

Papírgyártás. Nyers- és készáruismeret gyakorlati kézikönyve.
3. átdolg. kiad.

[Budapest] 1954. 109 [3] l.

7—8. l.: Történelmi áttekintés

KEMÉNY, Josef:

Die ältesten Papiermühlen des Auslandes, Ungarns und Siebenbürgens und die Papierzeichen der beiden letzteren...
(Magazin für Geschichte, Literatur... Siebenbürgens. Hrsg. von Anton Kurz. Kronstadt 1844. I. Bd. 134—162. l.)

18 magyarországi vízjegy ábrájával.

KEMÉNY, Josephus:

Signa interna chartarum seculo XIV., XV., XVI., XVII. et XVIII.
in Transilvania olim obviarum. Collegit —. Tom. I.: 1358—1671.
342 lev. — Tom. II.: 1672—1799. 357 lev. — Suppl.: 143 lev.

Kézirat 1845-ből, a kolozsvári egyetemi könyvtárban, kb. 800 vízjegy rajzával.

KEMÉNY, Josef:

Ueber das in der Diplomatie des Auslandes und Ungarns mit Innbegriff Siebenbürgens erscheinende älteste Linnenpapier.

(Magazin für Geschichte, Literatur... Siebenbürgens, Hrsg. von Anton Kurz. Kronstadt 1844. 1. Bd. 101—122. 1.)

A gyapot-papírról és a len-papírról, a papírgyártás elterjedéséről, majd a magyarországi papírbehozatal kezdeteiről a XIV. században.

KEMÉNY Lajos, ifj.:

Buda város árszabása II. Lajos korában. (1522.) Közli — — .

(Történelmi Tár. 1889. 372—384. 1.)

Okirat-közlés. 377. 1.: papírárak.

KEMÉNY Lajos, ifj.:

Kassa város levéltárából.

(Történelmi Tár. 1892. 378—381. 1.)

Okmány-közlések. 378. 1.: „Kassai papírmalom.” Spillenberger János molnár két adóslevelét közli 1639-ből és 1640-ből, papírmalom építésére felvett összegekről.

KEREKES György:

Céh- és iparügyek a kassai tanács előtt a XVII-ik század második felében. (1643—1699.)

(Magyar Ipartörténet. 1909. 3. évf. 70—125. 1.)

125. 1.: említés egy papírmalomról.

KERTÉSZ Árpád:

A nyomtatott betű története és útja Magyarországon.

Budapest 1941. 300 l.

25—51. 1.: a papiros története általában, papírkészítés Magyarországon.

KLEMPA Károly:

Az első keszthelyi nyomda.

Pécs 1943. 9 l.

(Pannonia könyvtár. 73.)

7. 1.: Festetics György gróf szerződése 1817-ben a lékai papírmalom tulajdonosával.

KONCZ József:

Ényedi tanárok, deákok és a collegiumhoz tartozók fizetése 1709-ben. Közli — — .

(Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle. 1897. 1. évf. 138—142. 1.)

Levéltári adatközlés. 139—141. 1.: a papírkészítő mester és jobbágy fizetését is közli.

KORABINSKY, Johann Matthias:

Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn... Pressburg 1786. 858 [16] 1.

A betűsorban felsorolt egyes helységek adatai közt a működő papírmalmokról is megemlékeznek.

KOSSUTH Lajos:

Jelentés az első magyar iparműkiállításról. 1842.

Pest 1843. 76 l.

34—36. l.: a papírkiállítás kapcsán a magyar papírgyártásról és papírfogyasztásról.

KOVÁTS Ferenc:

Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. században, a pozsonyi harminckönyv alapján. Történet-statisztikai tanulmány.

Budapest 1902. VIII, 234 l.

(Társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások. 1.)

Az 55., 128., 137., 139., 161., 166., 167., 169., 171., 172., 173. lapokon papírbehozattal kapcsolatos adatok.

KŐSZEGHY Sándor:

Magyarország ki- és beviteli forgalma az 1733 [—1734.] évben.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1894. 1. évf. 96—101. l.)

100. l.: kimutatás a papírbehozatal és papírkivitel adatairól a különböző országok viszonylatában.

KŐSZEGHY Sándor:

Magyarország ki- és beviteli forgalma az 1735. és 1736. évben.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1894. 1. évf. 176—187. l.)

180. és 184. l.: kimutatások a papírbehozatal és papírkivitel adatairól a különböző országok viszonylatában.

KŐSZEGHY Sándor:

Magyarország ki- és beviteli forgalma az 1737. és 1738. évben.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1894. 1. évf. 274—285. l.)

278. és 284. l.: kimutatások a papírbehozatal és papírkivitel adatairól a különböző országok viszonylatában.

KŐSZEGHY Sándor:

Magyarország ki- és beviteli forgalma az 1739. évben.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1894. 1. évf. 357—363. l.)

362. l.: kimutatás a papírbehozatal és papírkivitel adatairól a különböző országok viszonylatában.

LAMBRECHT Kálmán:

A magyar malmok könyve. Történeti anyag.

Budapest 1915. 99 [1] l.

(Iparosok olvasótára. 21. évf. 8—9. sz.)

77—83. l.: „A papiros-malom.” A magyarországi papírmalmok történetéről szól. — Ennek a kiadásnak van egy évjelzés nélküli címlapvariánsa is, amely

a sorozattól függetlenül, önállóan jelent meg. Ez utóbbinak a végéről azonban hiányoznak a jegyzetek.

LÉDERER Emma:

Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon.

Budapest 1952. 260 l.

249—252. l.: áttérés a gépi nagyüzemi papírgyártásra Magyarországon, a XIX. század harmadik negyedében.

MAGYAR erdészeti oklevéltár. Szerk. Tagányi Károly. 1—3. köt.
Budapest 1896.

2. köt. 117. és 359. l.: a dévai papírmalomra vonatkozó adatok 1750 tájáról, ill. 1771-ből.

A MAGYAR Történelmi Társulat zemplén—ungi kirándulása, 1871-ben.
(Századok. 1871. 5. évf. 585—623. l.)

617—619. l.: Lehóczky Tivadar jelentése XIV—XVI. századi magyarországi okmányokban talált és onnan lerajzolt 274 db vízjegyről. — Ábrát nem közöl.

A MAGYAR Történelmi Társulat 1876-ik évi aug. 21—28-iki vidéki kirándulása Gömör megyébe. Szerk. Szilágyi Sándor.
Budapest 1876. 108 l.
(Századok. Az 1876. évi évf. melléklete.)

49. l.: néhány XVI. századi rozsnyói kézirat vízjegyének leírásával. — Ábrát nem közöl.

MAGYARORSZÁG közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye.
Szterényi József közreműk. szerk. Matlekovits Sándor. 1—9. köt.
Budapest 1897—1898.

2. köt. 363—370. l.: A papirosipar. — 8. köt. 1—8. l.: Hüttner János: Papirosgyártás és papirosáruk. — Mindkét cikkben utalások vannak a régi magyar papírmalmok keletkezési idejére.

MÉREI Gyula:

Magyar iparfejlődés 1790—1848.

Budapest, 1951. VII, 428 l.

116—117., 119—120., 270—275., 317—318. l.: a tárgyalt kor magyar papír-
iparáról.

MÉREI Gyula:

Magyarország gyáripára az 1784—85. évi gyárstatisztika tükrében.
(Magyar Ipar. 1943—1944. 64—65. köt., 64. köt. 92—94., 103—104.,
107—110.; 65. köt. 4—5 l.)

64. köt. 108—109. l.: a jelzett években működött 11 papírmalomról.

MILES, Matthias:

Siebenbürgischer Würg-Engel, oder Chronicalischer Anhang des 15. [helyesen 16.] Seculi ... in Siebenbürgen ... fürgelauffener Geschichten.

Hermannstadt 1670. [12] 259 [11] l.

40. l.: a brassói papírmalomról.

MISZTÓTFALUSI KIS Miklós:

Maga személyének, életének és különös tselekedetinek mentsége.

Kolozsvár 1698. [52] lev. — [RMK I. 1528.]

F₆ lev.: kolozsvári nyomdájának papírbeszerzési nehézségeiről és papírmalom alapítására irányuló terveinek megghiúsulásáról, valamint a lőcsei nyomdának bizonyos papírmalmokhoz fűződő kapcsolatairól.

MYSKOVSZKY Viktor:

A régi papirosban található vízjegyekről.

(Archaeologiai Értesítő. 1871. 5. köt. 8—10. l.)

A magyarországi papírhasználat és a magyar papírgyártás kezdeteinek vázolója után saját, 92 db-ból álló vízjegy-gyűjteményét ismerteti, amely magyar és külföldi eredetű vízjegyekből áll. — Ábrát nem közöl.

NAGY IVÁN:

Magyarországi képzőművészek a legrégibb időktől 1850-ig.

(Századok. 1874. 8. évf. 25—44., 84—102., 185—206. és 285—287. l.)

Csupán a 195. lapon van papírtörténeti tárgyú vonatkozás: Spielenberg Sámueli lőcsei papírmalom-tulajdonosról (1613).

NOVÁK László:

A nyomdászat története. 1—7. köt.

Budapest 1927—1929.

(Grafikai művészetek könyvtára. 7—13.)

2. köt. 51. l.: a XVI. századi erdélyi papírmalmokról; 3. köt. 70—71. l.: papírhiány és papírgyártás Magyarországon a XVII. században; 4. köt. 89—90. l.: magyar papírgyártás a XVII—XVIII. században; 7. köt. 117—120. l.: papírgyártás a XIX. és XX. században.

NYÁRY Albert:

A modenai Hyppolit-codexek.

(Századok. 1870. 4. évf. 275—290., 355—370. és 661—687. l.)

Csupán a 676. lapon van papírtörténeti vonatkozás: papírbeszerzés Egerben, 1507-ben.

NYERSANYAG- és papírgyártás. Szerk. Katona Kálmán.

Budapest 1954. 391 [1] l.

3—7. l.: „Történelmi áttekintés” c. fejezet.

NYOMDÁSZATI lexikon. Szerk.: Biró Miklós, Kertész Árpád, Novák László.

Budapest 1936. [2] l.

365—366. l.: „Papirosgyártás” c. cikk, a papírgyártás történetének és régi technikájának rövid összefoglalásával.

A PÁPÍR ára Kassán 1533-ban.

(Magyar Könyvszemle. 1892/93-i évf. U. F. 1. köt. 380. l.)

Néhány sornyi adalék.

A PÁPÍR és a hazai papírgyártás.

(Budapest 1931.) 7 l.

Népszerű előadás a hazai papíripar pártolása érdekében. 4 db használatban levő vízjegy ábrájával.

PERGER János:

Bé vezetés a' diplomatikába, ... melyet ... Schwartner Márton ... után, némelly változtatásokkal 's ... bővítésekkel [!] magyar nyelven ki adott. — 1—3. rész.

[Pest] 1821.

149—151. l.: a papírkészítés eredetéről általában, a magyarországi papírbehozatal kezdeteiről és az első magyar papírmalmokról.

POZSONY gazdasági és forgalmi viszonyai a múlt század kezdetén.

1805—1812. Adatok az ártörténethez.

(Magyar Ipartörténet. 1910. 4. évf. 113—137. l.)

117., 119., 125., 131., 133., 137. l.: papírárak.

PUSZTAI Ferenc:

Nyomdászati enciklopédia.

Budapest (1902.) [4] 595 [1] l.

302—303. l.: a magyar papírgyártás történetéről.

RECHNUNGEN aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation. I. Bd.: von c. 1380—1516.

Hermannstadt 1880. XX, 679 [1] l., 9 t.

(Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Hrsg. v. Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1. Bd. 1. Abt.: Rechnungen 1.)

A közölt számadáskönyvek szövegkiadása kapcsán azok papirosait is leírja és a bennük található vízjegyek ábráit is közli (52 ábra).

REJTŐ Sándor:

A papiros tartósságának megállapítása. 2. kiad.

Budapest 1907. 79 [111] l.

Magyar gyártmányú, részben vízjeles papirosokból álló mintagyűjteménnyel (24 papírminta). — Az 1. kiadásban (Bp. 1891.) nincs mintagyűjtemény.

RÓVÓ Aladár:

A könyv.

Budapest [1934]. 62 [12] l.

27—28. l.: rövid fejezet a papírgyártás történetéről.

RUZSÁS Lajos:

A pécsi ipar a feudalizmus végén. 1686—1848.

Pécs 1956.

(Dunántúli tudományos gyűjtemény. 6.)

19. l.: papírgyártás Pécsen a XVIII. század második és a XIX. század első felében.

SCHEDIUM de praesenti statu fabricarum et manufacturarum in Hungaria, atque modo promovendi rem sericeam.

Magno-Varadini [Nagyvárad] 1793. 78 l.

22. l.: a korabeli magyarországi papírmalmokról. — A röpiratot állítólag Blaskovich József, más forrás szerint Miller Jakab Ferdinánd írta. (Vö. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891—1914. I. köt. 1101; VIII. köt. 1420.) Német fordításban ld.: Grellmann, H. M. G.: Statistische Aufklärungen über wichtige Theile und Gegenstände der österreichischen Monarchie. 2. Bd. Göttingen 1797. 235—270. l. A bibliográfiánkat érdeklő részt ld. itt a 251. lapon.

SCHWARTNER, Martinus:

Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, praecipue Hungaricam. Ed. 2.

Budae 1802. XVI, 403 l.

112—113. l.: a legrégebb magyar papírmalmokról.

SCHWARTNER, Martin v.:

Statistik des Königreichs Ungern. 2. Aufl. 1—3. T.

Ofen 1809—1811.

1. Teil, 364—365. és 369. l.: a korabeli magyar papírgyártásról és papírmalmokról.

SEIVERT, Johann:

Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften. Pressburg 1785. XXII, 519 [3] l.

173—174. l.: a XVI. századi Honterus-féle brassói papírmalomról.

SKERLECZ Miklós báró

művei. Írta, illetve latin eredetiből ford. Berényi Pál.

Budapest 1914. X, 587 l.

190—191. l.: a XVIII. század végén működött magyar papírmalmokról.

SÓNYI Oszkár:

A papír ősei és fejlődésének története. 1. rész.
Budapest 1943. 43 l.

Az ősrégi írólapok, majd a papiros történetéről, ennek Európában való meghonosodásáig (XII. század). — Csak az 1. rész jelent meg.

STEINHOFER Károly:

A könyv története. 1—2. rész.

Budapest 1915. (1. rész); 1916. (2. rész).

(Iparosok olvasótára. 21. évf. 1—3., 22. évf. 5—6. szám.)

1. rész 16., 26—27., 36., 41., 47—48. l.: a magyarországi papírgyártásról; 2. rész 12., 22—24. l.: a papírgyártásról általában.

STOCZ, Johann Leopold:

Das Königreich Ungarn . . .

Pressburg und Oedenburg 1824. VIII, 374 l.

A tárgymutatóban „Papiermühlen” címszó alatt (368. l.) 14 megye papírmalmaira utal, amelyek a mű szövegében meg vannak említve.

SZABÓ Dénes:

A Jókai-kódex papirosának vízjegyei.

(Magyar Könyvszemle. 1944. 175—176. l.)

XV. századi olasz papirosok vízjegyeinek leírása. — Ábrát nem közöl.

[SZÁZHETVENÖT] 175 év a minőség szolgálatában. Lapok a Diósgyőri Papírgyár történetéből. (1782—1957.)

Diósgyőr 1957. 28 l., 8 t.

Az illusztrációk közt a gyár védjegyének képe is szerepel.

SZILÁDY Áron:

Egy magyar versecske 1505-ből.

(Századok. 1876. 328—337. l.)

329. l.: a nyelvemlék papirosa vízjegyének leírásával. — Ábra nélkül.

[SZILÁGYI Sándor]:

Okiratok I. Rákóczi György uralkodása történetéhez. 1632.

Közli —I —R.

(Történelmi Tár. 1899. 385—432., 577—637. l.)

425. l.: Krakkóból hozott papirosról.

SZÓNYI [GNÁC] László:

14. századbeli papiros-okleveleink vízjegyei.

Budapest 1908. 99 l., XVII t.

Részletes tanulmány a XIV. századi magyarországi oklevelek papirosaiban található vízjegyekről, 223 vízjegy-ábrával. (Valószínűleg mind olasz papiros

vízjegye.) — Röviden néhány XVI—XVII. századi magyar vízjegyről is megemlékezik (8—9. l.). — Előbb folytatásokban közölte a Magyar Könyvszemle (1907. U. F. 15. köt. 1—16., 120—144., 217—240. és 300—330 l., XVII t.). Az önálló kiadvány új szedésben jelent meg.

TAKÁTS Sándor:

A dunai hajózás a XVI. és XVII. században.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1900. 7. évf. 97—122., 145—176., 193—222., 241—273. és 289—319. l.)

272. l.: papírmalom építése Budán, 1686 után.

T[AKÁTS] S[ÁNDOR]:

Ércezett papír feltalálása.

(Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1899. 6. évf. 436—437. l.)

A XVIII. század elején feltalált „ércezett papír”-ról (metallisiertes Papier).

TAKÁTS Sándor:

Műveltségtörténeti közlemények. 1. A magyar molnár. 2. A magyar malom.

(Századok. 1907. 41. évf. 52—56., 143—160., 236—249. l.)

247—248. l.: a XVII. századi zborói papírmalomról.

TAKÁTS Sándor:

Rajzok a török világból.

Budapest 1915—1917. 1—3. köt.

2. köt. 460—461. l.: a XVII. századi zborói és görgényszentimrei papírmalomokról.

TEVAN Andor:

A könyv évezredes útja.

Budapest 1956. 358 l.

48—52. l.: a papírkészítés történetéről és technikájáról általában.

THALLÓCZY Lajos:

I. Apafi Mihály udvara.

(Századok. 1878. 413—431., 510—532. l.)

530—531. l.: az erdélyi papírgyártás történetéről, főleg Apafi idejében (1661—1690); a magyar vízjegy-gyűjtésről. — 8 db, főleg erdélyi készítésű papiros vízjegyét közli az 1635—1690. években kelt oklevelekből.

THALY Kálmán:

Adalékok a magyar házi ipar történetéhez 1552-ből.

(Századok. 1874. 8. évf. 513—514. l.)

514. l.: egy XVI. századi magyar levél papirosa vízjegyének leírásával. — Ábrát nem közöl.

THALY Kálmán:

XV-ik századi magyar történeti ének Mátyás királyról.
(Századok. 1872. 6. évf. 8—22. l.)

22. l.: egy XV. századi magyar kézirat vízjegyének leírásával. — Ábra nélkül.

TONTSCH, Hermann:

Die Honteruspresse in 400 Jahren. Festschrift der Buchdruckerei
Johann Gött's Sohn.
Kronstadt—Braşov 1933. [6] 111 [3] l.

17—18. l.: az 1546-ban létesített első brassói papírmalomról.

TOPOGRAPHISCHE Beschreibung des Flusses Popprad, oder der Pop-
per in der Zips. [Mitgeteilt von „ab H**“.]
(Ungarisches Magazin. Pressburg 1782. 2. Bd. 26—64., 175—201.,
367—381. és 475—497. l.)

41—42. l.: a Lőcse mellett levő Teplicben, 1613-ban létesített papírmalomról.
— 51. l.: a poprádfelkai papírmalomról.

TOPOGRAPHISCH-STATISTISCHES Archiv des Königreichs Ungern.
Hrsg. v. Johann v. Csaplovics. Bd. 1—2.
Wien 1821.

1. Bd. 426. l.: téves megállapítás a magyar papírgyártás kezdetéről; 429. l.:
szalmapapírgyártó Rozsnyón; 2. Bd. 64., 161., 246., 322. és 333—334. l.: papír-
ipar Nyitrában, Gömörben, Zólyomban és Szepesben.

TÓTH L. Béla:

A magyar könyvtárakban fellelhető papír- és cellulózipari szakiro-
dalom jegyzéke.
(Papír- és Nyomdatechnika. 1950. 2. évf. 6. sz. 25—30. l.)

Néhány budapesti közkönyvtár és több budapesti és vidéki papírgyár könyv-
tárának szakirodalmi katalógusa. Főleg technológiai szakjegyék.

TRATTNER János Tamás:

Magyar Országai Könyvnyomtató Műhelyek' 1817-dikbeli állapotjuk.
(Tudományos Gyűjtemény. 1817. 12. köt. 78—86. l.)

Az 1817-ben működött 35 nyomda ismertetése során az egyes nyomdák által
felhasznált papírmennyiségeket is közli.

TRAUSCH, Joseph:

Wo und wann wurde die erste Buchdruckerei in Siebenbürgen er-
richtet?
(Magazin für Geschichte, Literatur . . . Siebenbürgens. Hrsg. v. Anton
Kurz. Kronstadt 1846. 2. Bd. 340—355. l.)

351—355. l.: a XVI. századi brassói papírmalomról.

TRÓCSÁNYI Zoltán:

Magyar könyvek papirosai.
(Magyar Könyvszemle. 1938. 3. folyam, 62. év, 153—156. l.)

A magyarországi könyvek nyomtatására a XVIII. század végén és a XIX. század elején felhasznált különböző minőségű és különféle eredetű papirosokról.

TRÓCSÁNYI Zoltán:

Régi papirosfajták.
(Magyar Könyvszemle. 1937. 344—345. l.)
1806-ban, Pesten árusított papirosfajtákról.

ÚJABB adalékok a hazai papírárokhoz 1499-ből.

(Magyar Könyv-Szemle. 1881. 86. l.)
Egy körmöcbányai papírárat közöl néhány sorban.

VÁLYI András:

Magyar Országnak leírása. 1—3. köt.
Budán 1796—1799.

Adatokat közöl a működő papírmalmokról az egyes községek és városok leírásánál: 1. köt. 80., 502.; 2. köt. 2., 198., 199., 274., 642., 668—669., 701.; 3. köt. 326., 488., 665. l.

VARGA Nándor Lajos:

Régi fametszetes magyar és magyar vonatkozású könyvek (1493—1599) a Sepsi Szent-Györgyi Székely Nemzeti Múzeumban...
Budapest 1942. VIII, 443 l.

35 db régi magyar, ill. magyar vonatkozású könyv leírása során részletesen leírja a példányokban található vízjegyeket is és közli azok ábráit, művészi fametszetes rajzban (82 vízjegy ábrája). Ahol nincs vízjegy, ezt a körülményt is jelzi.

VISNYA Aladár:

Kőszegi kártyagyáros a XVIII. század végéről.
(Dunántúli Szemle. 1940. 7. évf. 205. l.)

Egy németországi származású, Kőszegen letelepedett kártyakészítőről.

ZIVUSKA Jenő:

A besztercebányai m. kir. erdőigazgatóság régi okiratainak tartalomjegyzéke. Összeáll. és bevezetéssel ellátta — —.
Besztercebánya 1906. [2] VI, 228 [2] l.

197—199. l.: adatok a hermaneci papírmalomról, 1828-ból és 1829-ből.

*

(Az anyaggyűjtést 1959 szeptemberében zártuk le.)

Die Bibliographie der ungarischen Literatur über Papiergeschichte

JÓZSEF FAZAKAS

Die Papiergeschichte — welche auch in internationaler Relation zu den jüngsten Wissenschaftszweigen gehört — kann in Ungarn nur geringe Ergebnisse aufweisen. Mitte des vorigen Jahrhunderts József Kemény, am Anfang dieses Jahrhunderts László I. Szónyi widmeten diesem Forschungsgebiete größere Beachtung. Szónyi sammelte mit besonderer Sorgfalt und Gründlichkeit jene Wasserzeichen, welche sich im alten Material der ungarischen Archive befinden. Aus seiner großen Sammlung veröffentlichte er — leider — nur die Wasserzeichen des XIV. Jahrhunderts. Die gegenwärtige Forschung hat sich ein doppeltes Ziel gesetzt: einerseits will sie die in Ungarn für Handschrift und Buchdruck benützten in- und ausländischen Papiere untersuchen, andererseits will sie in Bibliotheken und Archiven Forschungen durchführen zwecks Erschließung der bisher noch größtenteils unbekanntten Beiträge, welche die Geschichte der ungarischen Papierfabrikation und des Papierverbrauches betreffen. Die Forschung ist im Gange, hie und da weist sie bereits einige Ergebnisse auf, da sich aber nur wenige Forscher zu dieser mühsamen bahnbrechenden Arbeit entschlossen haben, ist sie noch im Anfangsstadium. Bloß auf Grund dieser zwiefach gerichteten Forschung kann man kleinere oder größere Kapitel der ungarischen Papiergeschichte schreiben, z. B. vom Papierimport einzelner Epochen, vom Papieraufwand einzelner Institutionen, bzw. Druckereien, von einzelnen Papiermühlen, von der Papierherstellung in bestimmten Epochen oder Landschaften, usw. Nur nach Beendigung dieser Kleinarbeit kann von zusammenfassenden Werken die Rede sein.

Da es sich um grundlegende Aufgaben handelt, haben wir uns zur Erleichterung der Forschung bestrebt, die gedruckten Beiträge der ungarischen Papiergeschichte zu registrieren. Da die ungarische Fachliteratur verhältnismässig gering ist und die Papiergeschichte bei uns in wissenschaftlicher Form meistens nur als ein Teil verschiedener anderer Wissenschaften erschien, haben wir es für notwendig erachtet alle Werke oder Zeitschriftenartikel in Betracht zu ziehen, welche — wenn auch bloß nebensächlich — unserem Fachgebiete irgend welche Beiträge zu geben vermögen. Unsere Bibliographie ist daher hauptsächlich eine Beitragsaufzählung. Als ein Versuch zur Erschließung der versteckten Literatur, kann die Bibliographie natürlich nicht vollständig sein, durch die Anführung der wichtigeren Beiträge kann sie aber zur weiteren Forschung Hilfe leisten.

Das Sammeln ausländischer Literatur betreffs ungarländischer Papierfabrikation und Aufbrauchs wäre auch wünschenswert, dies würde jedoch eine neuere Aufgabe, die Zusammenstellung einer anderen Bibliographie, erfordern. Hier geben wir daher nur die ungarische Literatur an, ungeachtet dessen ob es sich um Artikel, Beiträge oder Bücher allgemeiner Natur oder um spezifisch ungarische Beziehungen handelt. Unsere Bibliographie befaßt sich übrigens nur mit der älteren Art und Weise der Papierherstellung und so setzte sie sich nur das Sammeln der Literatur über die Herstellung und Verwendung des durch Handarbeit verfertigten Büttenpapiers zum Ziele.